



DÁVID A
JUL
KÉZDI VÁSÁR

A szamosújvári emlékszobor ügyében.

Dr. Esztegar Lászlónak Szamosújvárt 1894. jún. 9-én tartott előterjesztése.

Tisztelt Értekezlet!

Ha voltak is körülmények, melyek a bátortalanság érzetét keltették fel bennem az iránt, hogy városunkban egy felállítandó emlékszobor érdekében szerény erőmet a tevékenység terére vigyem, az, hogy már most, legelső értekezletünkön is az érdeklődés ily imponáns megnyilatkozásával találkozom, eloszlat bennem minden kétséget az eszme népszerűségére nézve. Az, hogy sikerülni fog-e nekünk a magyar nemzet ezer éves fennállásának megünneplésére a mi emlékünkel elkészülni, kétségkívül bizonytalan; azonban az, hogy városunk közönségében egy ilyen emlékmű fölállításának eszméje egészen megérettnek tekinthető, nem szenved kétséget. Különben t. Értekezlet! a dolog természetes rendje szerint nem is lehet vita tárgya, hogy a hazai örménységnek, a magyar társadalom e tisztos elemének, az ezeréves ünnepély örömszájában nem szabad némán maradni a nélkül, hogy meg ne tagadná múltjának legszebb eredményét: a magyar nemzettel való szoros összeforrását, együttérzését, együttgondolkozását! Midőn pár hónappal ezelőtt kibocsátott felhívásunkat a magyar sajtó kiváló figyelmében részesítette, egyúttal a mi legújabb törekvésünket a mi érdemünk gyanánt említette fel. Kétségkívül túlozta bizonyos tekintetben törekvésünk érdemét, a mennyiben azt a mi javunkra irta. S hogy az mégsem tűnt fel túlzásnak, az csakis a mi magyarországi viszo-

nyainkban találhatja magyarázatát, a hol érdemszámba megy, ha egy idegen származású eleme a magyar államnak, a nemzettel, az állammal együtt sír vagy vigad. Fájdalom, hogy az a dicsőség jutott a hazai örménység részére! S fájdalom azért, mert hazánk szomorú állapotai, s némely elemek hálátlan hazafiatlansága az, a mi ezt a nem keresett dicsőséget nekünk megszerezte. Nem jó jel az, midőn a kötelességek egyszerű teljesítése dicsőséget szerez!

A hazai örménység t. Értekezlet kötelességet teljesít, midőn a magyar haza millenáris ünnepében többféle módon is részt kíván venni. Kötelesség ez a legodaadóbb anya, az édes haza iránt. Vagy talán nem érdemli-e meg tőlünk ez ország, melynek századok óta szívjuk éltető levegőjét, mely ölébe fogadott, midőn hazátlanul, cél nélkül vándoroltunk, keresve egy darab földet, melyre nyugottan lehajthassuk fejünket; nem érdemli-e meg, hogy vele érezzünk örömben és bűjában? Hosszasan tartott a mi vándorlásunk országokon keresztül érintkezve népfajokkal, nemzetekkel. S mindenünnen elűzött a kényszerűség, vagy legalább is a közöny. S íme átlépve a Kárpátok bércein egy dicső múlt fényétől ragyogó nemzet ölelő karjai tárúlnak elénk s kies ország völgye-halma nyújt fekhelyet a hosszú kóborlásban kifáradt tagoknak.

Oh! légy üdvözölve dicső magyar nemzet örömnepednek előestéjén; legyetek üdvözölve bércei és rónái e kies hazának, általunk, egy másik, egykor szintén hatalmas nemzetnek hontalanná vált és hazát talált gyermekei által.

Nem időzöm tovább t. Értekezlet! e pontnál, hiszen kinek van az én szavaimra szüksége, hogy a magyar-örmény viszony áldásaiból ránk maradt gyümölcsöket megismerje. De szükségem volt mégis e viszony bár futólagos jelzésére, hogy álláspontunkat világosan kifejthessük!

A mi célunk az, hogy az ezeréves ünnepély alkalmára, s illetve — bizonyos tekintetben — annak emlékére városunkban egy, a hazai örménység által emelt szo-

bormű állíttassék fel, mely míg egyfelől — s ez talán a mellékesebb szempont — városunknak külső díszéül szolgálna, másrésztől a hazai örménységnek a hazához való viszonyát örök időkre kifejezné; végezetül emlék maradna azon időkre, midőn a maroknyi örménység végleg megszűnt, s csak az őt felváltó elem emlékében él. Nagyon könnyű elképzelni azt az időt, midőn a ma domináló örménység e városban csak egyesek emlékében, meg a történetben fog létezni. S nem lélekemelő-e a gondolat, hogy akkor, midőn talán porainkat is elfujta a szél, egy emlék, habár hideg emlék, arról fog regélni, hogy itt e város területén egykor örmények éltek jó viszonyban magyar polgártársaikkal, vetekedve velök szorgalomban és hazaszeretetben.

Ime t. Értekezlet! hogy társúlnak a különböző szempontok! hogy szövődik össze múlt, jelen és jövő egy-egy ilyen alkotásnál.

Az az emlékmű, melyet a hazai örménység felállítana, egyrészt kegyeletes áldozat volna a múlt iránt, másrésztől a legnemesebb érzelmek forrása a jelenben, végül egy a késő jövő, minket elmosó, tengerébe állított világító torony, mely az emlékünket elborító sötétségben is megszerezné az emlékezetnek bár parányi világosságát számunkra.

Bizonyos, hogy a mű, mely ily sokoldalú eszmei tartalmat lesz hívatva magában foglalni és azt kifejezésre juttatni, a komolyabb és nehezebb művészi feladatok közé tartozik. S habár különösen emlékszerű szobrászatunk mai fejlettségében még bonyolodottabb feladatokat is meg tud oldani, annak a körülménynek, hogy nem bővelkedünk az anyagi eszközökben, igényeinket is korlátozni kell. A kérdés tehát azon fordul meg, hogy a műnek szerényebb igényűnek és a mellett a jelzett eszmei tartalmat kifejezőnek kell lenni. S hogy megkönnyítsem az eszmecserét, a tiszt. Értekezlet figyelmét fölhívom arra a tervezetre, melyet mi, a mozgalom megindító napjában összeállítottunk, s melyet mint legczélszerűbbet a tiszt. Értekezletnek elfogadásra is ajánlunk.

E terv értelmében a hazai örménység által megteremtendő emlékmű egy Szamosújvár város főterének közepén kis parkban ércszobor volna kőtalapzaton elhelyezett reliefekkel, esetleg mellék-alakokkal.

A főalak Szamosújvár és az örmények első katolikus püspökének: Verzereszki Auxentiusnak álló v. ülő ércalakja volna, minden esetre arccal a főteri anyaegyház felé tekintve. A reliefek vagy a mellék-alakok egyike a magyar és örmény nemzetek barátságát, a másik esetleg Szamosújvár megalapítását ábrázolná. Természetesen úgy a főalak, mint a reliefek felfogása, részletei stb. annak idején beható megfontolás tárgyát képeznék.

Fontos kérdés most már, hogy miért legyen éppen Verzereszki püspök alakja a hazai örménység emléksobrának főtárgya. Erre könnyen lehetne azt felelni, hogy azért, mert más valakit nehéz volna találni erre a díszes helyre. Azonban jöllehet, meg vagyok győződve, hogy választásunk a t. Értekezlet helyeslésével találkozik, mégis szükségesnek tartom azt röviden bár indokolni.

Első sorban az örménységnek e hazába való költözése történetének legkimagaslóbb alakja Verzereszki volt, ki az alig megtelepült örménység állását, pozícióját megteremtette, midőn Szamosújvár város megalapításával az örmény metropoliszt létre hozta. Tevékenysége kiterjedt a hazában első éveit élő örménység szellemi és anyagi fejlődésének több irányára, a mint ezt Bárány Lukács esp.-plebános Verzereszkiről irt kitűnő tanulmányában *) kimutatta. Szóval neki köszönjük azt, hogy a megtelepülés és az új viszonyokhoz alkalmazkodás minden nagyobb zökkenés nélkül ment végbe. S itt van a kapcsoló pont a magyar nemzeti örömnép és a mi szoborállítási törekvésünk között. Ha áll az, hogy minket szerencsés csillag vezetett a három hegy és négy folyó országába, akkor mi a magyar nemzettel ünneplünk, midőn megüljük annak emlékezetét, a ki a mi történetünket a magyar nemzet történetével szerves kapcsolatba hozta. Hosz-

*) L. »Armenia« második (1888) évfolyam 65. lap.

szasan lehetne szólanom Verzereszki egyéni kiválóságairól; azonban különben is terjedelmessé vált előadásomat nem akarván hosszadalmassá tenni, áttérek egy másik szempont rövid jelzésére. E szempont specialiter művészeti. Megengedem, hogy az alkotó művészi fantazia találna módot arra, hogy a jelzett eszmét teszem allegorikus csoportozatban juttassa kifejezésre; azonban eltekintve attól, hogy az ilyesmi sokkal nagyobb anyagi áldozatokat kívánna, bizonyos az is, hogy egy ilyen alkotás sokkal nehezebben találna utat az örménység kedélyvilágába, mint a hagyományban amúgy is élő városalapító első örmény püspöknek alakja, a ki mint ilyen az örménység ősi vallásosságának is kifejezése lenne. Bizonyos vagyok benne, hogy ha metropoliszunk folyton fejlődő főterének közepén ott fog állani a püspök tisztes alakja, s a szoborműven elhelyezett reliefek egy-két jelentősebb mozzanatot szemlélhetően és kifejezően fognak élénk állítani, ez a mű minden hazai örmény lelkébe be lesz vésődve s ott nemes érzelmek és eszmék élesztője lesz. Művészettörténeti tapasztalat, hogy egy történeti alak jellemzetes ábrázolása sokkal intenzivebb és elevenebb hatású, mint a legművésziesebb allegoria. Ezért hiszem, hogy a püspökszobor előtt minden más fajtájú műalkotásnak, allegorikus csoportnak, emlékoszlopnak hátrálni kell, hogy ne is szóljak egyéb futólag felvetett tervekről, minők a szökő-kút vagy más ilyen tisztán praktikus dolog.

Ha most már abban állapotodnánk meg, hogy Verzereszki püspöknek reliefekkel ellátott szobrát állítjuk fel, gondolkoznunk kell arról, hogy e kétségkívül magasztos czél minő eszközökkel lesz kivihető. S itt arra az eredményre jövünk csakhamar, hogy az egyedüli eszköz a közadakozás. A hazai örménységnek kell fölállítani a szamosújvári emlékszobrot. Fel kell szólítanunk első sorban az örmény községeket, hogy vagyoni állásukhoz mérten áldozzanak a hazai örménység e közös érdekében; fel kell hívunk a hazai vagyonosabb örmény honpolgárokat, hogy nagyobb összegekkel, a kevésbé vagyonosakat szintén, hogy tehetségük szerint adakoz-

zanak. Ha sikerülne minden örmény erkölcsi kötelességévé tennünk, hogy vagyoni arányában járuljanak az ügyhez, akkor rövid idő alatt együtt volna az összeg, melyre szükségünk van.

Ezen kívül igénybe fogjuk venni a városunkban kínálkozó társadalmi eszközöket is. Ha 20—25 ezer forintot összegyűjthetünk, igen monumentális emléket emelhetünk; azonban 12—14 ezer forinttal is előállíthatunk oly művet, mely méltó lesz az eszméhez és méltó azokhoz, kik azt létrehozzák, nevezetesen a magyar haza örmény polgáraihoz.

T. Értekezlet! most már befejezem én is előterjesztésemet, melynek minden szavát a legőszintébb lelkesedés és legigazabb ügyszeretet sugalta. Méltóztassanak most már kérdést intézni önmagukhoz, — s a menyire én magyar-örmény polgártársaimat ismerem, azt merem hinni, hogy a válasz csak kedvező lehet. Békességben éltünk pár századon át e hazában, lelkesedtünk, küzdöttünk, kétségbe estünk és újra feléledtünk vele; pecsételjük most meg e szent frigyét azzal, hogy midőn a magyar haza dicső történetének ezredik évét megünnepli, mi hálát adunk az Égnek, hogy minket ide hozott s emléket állítunk annak, ki lehetővé tette, hogy itt megerősödvén s a politikai magyar nemzetbe beleolvadva új, nyugodt, boldog és szabad élet jutott a kifáradt és ellankadt örmény népnek osztályrészeül.

A világ fölosztása.

— Schiller.*) —



Igy szólt az Ur mennyből az emberekhez:

Im itt a föld, legyen sajátotok,

Ajándokul vegyétek azt örökbe

S fölötte békén osztozkodjatok!

Legott siet mindenki lenni résen,

Sürög-forog az ifju és öreg:

*) Az örmény költemények érdemes műfordítójának ezen kitűnően sikerült Schiller-fordítását, csakis kivétel gyanánt

*A földmives választja föld gyümölcsét,
Vadászra vár az erdő-rengeteg.*

*Szatocs kutatja min lehetne nyerni?
A pap nemes borokra vet szemet,
Ut és hidak király kezére jutnak,
Beszedni rajtuk vámot, tizedet.*

*Későre most, midőn kiosztva minden,
Közleg a költő, jöve messziről.
De már mi sincs uratlanul a földön,
Elszedve minden emberszem elől.*

*Oh jaj nekem! hát én csak egy magamra
Legyek felejtve, leghűbb gyermeked?
Panasz-szavakba tör ki szív-keserve,
Uram! mit vétheték Te ellened?*

*És szól az Ur: Hol késtél oly sokáig?
Míg én a földet osztám szerteszt;
Ha álmaid honába' kboroltál,
Sorsnak ne átkozd mostoha kezét!*

*Költő felel: Nálad valék az égben,
Szemem gyönyört lelt fényes arczodon,
S míg hallgatám a menny varázs-zenéjét,
Feledtem osztályt földi dolgokon!*

*Világ fölosztva már, nincs semmi hátra,
A föld, a vám, az erdő nem enyém.
Mond Isten: Ám velem ha lenni vágyol,
A menny kapúja tárva vár elem!..*

~~~~~  
**Simay Gergely.**

közöljük folyóiratunkban; melynek egész tartalmát rendszerint az örmény tárgyú és vonatkozású közlemények képezik. Midőn ennyiben szemlénk tárgykörétől eltérünk, egyúttal megjegyezzük, hogy a keleti örmény irodalomban szintén többrendbeli Schillerfordítással találkozhatunk, — s hogy a többi közt a velencei kolostor költője: Álisán is remek örmény fordítást nyújtott a német költőkirálynak, (magyarban is olvasható) „Glocke“ című költeményéről.

## Az örmény nyelv az indó-európai nyelvcsaládban.

— Pátkánián K.-nak az orosz császári földrajzi társaság kaukazi osztálya által kiadott „Tudósítások”-ban megjelent tanulmánya.

### II.

**A**z indó-európai nyelvek mindenikének, bármely csoporthoz tartozzék is, külön egyéni physiognomiája van s mindenik a maga módja s hangsajátosságai szerint alakítja a szavakat. Igen ritka az az eset, hogy a származás közössége daczára valamely szó, vagy épen a szavaknak nagyobb száma teljesen egyenlő hangzású több rokon nyelvben. Az apa, anya szavakat például valamennyi indo-európai nyelvben, a gyöknek azonossága daczára, különbözőleg írják és ejtik ki:

|        |        |          |            |
|--------|--------|----------|------------|
| latin  | pater, | német    | Vater,     |
| „      | mater, | „        | Mutter,    |
| görög  | πατήρ  | angol    | father,    |
| „      | μήτηρ  | „        | mother,    |
| perzsa | peder  | franczia | père,      |
| „      | mader  | „        | mère,      |
|        |        | örmény   | hájr.      |
|        |        | „        | májr, stb. |

A szavak ugyanazok, de az írás és a kiejtés eltérő az egyes nemzetek nyelvi organumainak sajátosságaihoz képest. A kiejtésnek ez a sajátossága adja meg minden nyelvnek a maga physiognomiáját. Ha tehát az örmény nyelvben igen sok oly szót találunk, melyek a perzsával egészen azonosak, azért még nem mondhatjuk, hogy örmények, mert az örmény szónak saját jelleggel kell bírnia s nem olyannal, mely a perzsától nem teszi megkülönböztethetővé.

Természetesen felvethetni a kérdést, hogy a perzsával azonos szót miért mondunk inkább perzsának, semmint örménynek. Erre a kérdésre azt kellene felelnünk, hogy a szavak átkölcsönzésénél nagy szerepet játszik a népek története. Legyőzött nép, a mely magát más nemzetnek a politikai befolyása alá veti, egyidejűleg rendszerint



megérzi annak befolyását más viszonylatokban, tehát a nyelvben is. Csakis az oly nép, mely culturai tekintetben sokkal magasabban áll, mint a meghódítója, képes annak befolyását részben ellensúlyozni, — s ezt is aránylag nem hosszú ideig. E tekintetben példákra hivatkozni valóban felesleges.

Minthogy az örmény nemzet viszonylagos önállósága alatt nem alkothatott állandó politikai szervezetet, igen gyakran politikai és culturai függésbe jutott iráni szomszédaihoz s ez a függés az időknek során mind nyomasztóbbá lett. S mert az örmények sem a politikai, sem a culturai küzdelemben nem emelkedhettek föléje a perzsáknak, lehetővé vált ezáltal a perzsa elemek behatolása a nyelvökbe, különösen ama korban, mely a nemzeti irásjegyeknek feltalálását megelőzte.

A kereszténység felvérese után minden erejüket a vallásnak megmentésére összpontosították, a mely ettől kezdve a politikai önállóságot s a nemzeti lobogót pótolta reájuk nézve. Végre is biztosítva lón a vallásnak sértetlensége, de a nyelv és egyéb nemzeti sajátosságok áldozatul estek. S ennek a következményei még manapság is érezhetők. Keleten egész örmény községeket találhatni, a melyek megőrizték a vallásukat, de elveszítették a népnyelvet. Az örmény katolikusok csakis az újabb elméletek hatása alatt ébrednek nemzetiségöknek tudatára s még ez sem történik mindenütt.

A mondottakból nem nehéz levonni a következtetést oly szavakra nézve, melyek egyaránt megtalálhatók az örményben és perzsában. De mindettől el is tekintve, a nyelvtudomány törvényeket és szabályokat dolgozott ki, melyek sok esetben lehetővé teszik annak kimutatását, hogy valamely szó hangzási sajátosságainál fogva egyik vagy a másik nyelvhez tartozik-e. Így p. ezeknek a perzsa szavaknak: gav, tehén, gesiden, harapni, a hangzástan törvényei szerint megfelelnek az örmény nyelvben az azonos jelentőségű kov (gov), kzem szavak. S ha az örményben a gav-ból és ges-ből összetett szavakat találunk, úgy azokat perzsáknak kell tartanunk,

nem pedig örményeknek, mert különben kov és kz formákkal kellene birniok.

Az örmény gasan (kázán) állat, a perzsa gesiden-ből származik. Perzsa participiumja, gesan, harapót jelent. E szó örmény formájának kzán-nak kellene lennie, s harapó-t jelentenie, nem pedig állatot.

A dastakert (mezei jószág, villa) összetételénél fogva épen úgy elárulja a perzsa származást. A perzsa dast (desth, kéz) és kerd (kerden, építeni) szavakból áll. Az örményben az elsőre nézve a czérn, a másodikra nézve a sen szóval találkozunk, a mely utóbbit a városnevek végén is használjuk. Az egész szónak tehát örményül czérásen-nek kellene hangzania. Ily szó van is az örményben, de nem jelent mezei birtokot vagy villát, a mely megjelölésre az örmény nyelv a tisztán perzsa dastakert-en kívül még a félig örmény czérákert-et is használja.

Lássunk még egy pár példát: Igen régi szó az örményben az á pá kán, tisztátalan, a nemleges án á pá kán-nal (ánábágán *անապական* tiszta) egyetemben. Mindkét forma a perzsa pak-ból (tiszta) származik, az első egy tagadóval (a + pak, nem-tiszta), a második kettővel (an + a + pak, nem nem-tiszta, vagyis tiszta). Az a, an tagadó általános árja s nem kizárólagos örmény forma.

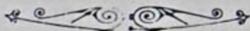
Az örmény phárkh, dicsőség ötvenhat leszármazóval egészen átment az örmény nyelvbe. Egyes számban nem használják, csakis összetett szavakban tartotta meg egyszerű phár formáját. Jelentősége nyilvánvalóan átvitt értelmű. Hogy eredeti értelmét megismerjük, a perzsa fa-r-hoz (fény, nagyság) kell fordulnunk.

Ilyetén átkölcsönzésekkel, melyek állandó polgárjogot nyertek, tele van az örmény nyelv a legrégebb s legjelesebb íróknál is. Az ily szavak természetesen nem jöhetnek figyelembe a nyelvi jelleg meghatározásánál. Ha az örmény nyelv iráni lenne, az iráni jelleget kellene feltüntetnie azokban a részeiben is, a melyekből a perzsával egyenlő valamennyi szót eltávolítottunk. Tényleg azonban nincs így. Hübschmann idézi János evangeliumának kezdetét, a melyben egyetlen egy szót sem

lehet az iráni nyelvek hangzástani törvényeinek alapján megfejtteni. Ugyanezt mondhatjuk például a Genesis első fejezetének tizenhárom első verséről is, a melyekben csakis egyetlen egy szót lehet némileg kétségesnek állítani.

— A harmadik közlemény jövő füzetünkben. —

**Dr. Molnár Antal.**



## **A magyar-örmény nemes családok címerlevelei.**

Közzéteszi: dr. Temesváry János.

VIII.

### **Gorove család.**

E magyar-örmény nemes család, melynek legnagyobb szülöttje Gorove István, a kiváló politikus és a hatvanas évek nagynevű minisztere volt, címerszerzőjének Gorove Kristófot, szamosújvári örmény kereskedőt vallja, kit anyjával Pap Máriával, néhai Gorove László özvegyével, Anna, Róza, Teréz és Rebeka nővéreivel s törvényes utódaikkal együtt részint atyjuknak, a csak előbb említett Gorove Lászlónak a hazai kereskedelem felvirágoztatása körül szerzett érdemeinek megjutalmazásaul, részint pedig Gorove Kristóf által az épen akkor folyó hétéves háború költségeinek fedezésére a kincstárnak önkényt felajánlott nagyobb összeg hálás viszonzásaul Mária Terézia királynő Bécsben 1760. július 28-án kelt címerlevelével nemesi rangra emelt. E címerlevél szövege így hangzik:

Nos Maria Theresia etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod cum Regiis dignum manibus opus esset distributio Beneficiorum, ideo cum ad nonnullorum fidelium Nostrorum demissam commendationem Nostrae propterea factam Maiestati, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis quondam Ladislai Gorove, dum viveret Quaestoris Armeni, et Civis Oppidi Nostri in Tran-

sylvania Armenopolitani, quae idem Nobis, Augustaeque Domui Nostrae cum alias pro temporum, et occasionum varietate, tum vero negotiationi cum emolumento vectigalium Nostrorum insistendo exhibuisse et impendisse perhibetur, signanter vero in Benignam sumentes reflexionem, quod a parte filii eius Christophori Gorove in moderni Belli circumstantiis ad Aerarii Nostri rationem certa pecuniae summa oblata praestitaque sit, eundem itaque Christophorum Gorove et eius intuitu Mariam Pap, matrem eius, huiusque filias Annam, Rosaliam, Theresiam et Rebeccam ex prefato Ladislao Gorove susceptas et progenitas, Haeresesque et Posteros ipsius Christophori Gorove divina Benedictione e legitimo thoro nascituros utriusque sexus universos de supremae Potestatis Nostrae Regiae et Principalis plenitudine, Gratiaque speciali e statu et conditione ignobili clementer eximendo in Coetum, et Numerum verorum, ac indubitatorum antelati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum, ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobilium duximus annumerandos, cooptandos, et adscribendos, annuentes et ex certa scientia Nostra, animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo deinceps futuris et perpetuis semper temporibus omnibus iis Gratiis, Honoribus, Privilegiis, Praerogativis et Immunitatibus, quibus caeteri veri et indubitati dicti Principatus Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobiles natura, iure, et ab antiquo utuntur, fruuntur et gaudent, uti, frui ac gaudere possint, ac valeant. In cuius quidem Nostrae erga eundem Christophorum Gorove, praefatosque ipsius declaratae Benignitatis Signum, veraeque et perfectae Nobilitatis testimonium haec Arma, seu Nobilitatis Insignia: Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, in quo duae sagittae argento candicantes decussatim collocatae, ad quatuor angulos, seu ad caput, et pedem, lateraque scuti lucentibus stellis sexangulis aureis, cernuntur; ipsi scuto



*Gorove cs. czímere.*

superincumbit Galea tornearia clathrata, seu aperta, coronataque, situ pro more ad dextram obliquo Nobilibus propria apicem habens Brachium humanum cubo innixum, manu prehensas sagittas scutarias simili modo in decussim dispositas ostentans, a summitate Galeae Laciniae hinc aureae et coeruleae, illinc vero argenteae et pariter caeruleae inscuti latera semet diffundunt, illudque ipsum decenter ac venuste exornant, prout haec omnia in capite, seu principio praesentium Literarum Nostrarum docta manu, et arte pictoris genuinisque suis coloribus adumbrata et expressa lucidius ob oculos intuentium posita cernuntur, eidem Christophoro Gorove praefatisque eius Gratiose danda duximus, et concedenda decernentes, et ex certa scientia Nostra, animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus eadem Arma, seu Nobilitatis Insignia more aliorum verorum et indubitatorum memorati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum et Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobilium sub iisdem Iuribus, Privilegiis, Praerogativis et Immunitatibus, quibus caeteri veri et indubitati praelibati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum et Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobiles natura, iure et ab antiquo utuntur, fruuntur et gaudent, ubique in Proeliis, Certaminibus, Pugnis, Hastiludiis, Torneamentis, Duellis, Monomachiis, ac aliis quibusvis exercitiis Militaribus et Nobilitaribus, nec non Sigillis, Velis, Cortinis, Aulaeis, Annulis, Vexillis, Clypeis, Tentoriis, Domibus et Sepulchris, generaliter vero in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub merae, verae, sincerae, et indubitatae Nobilitatis titulo, quo eos ab omnibus cuiuscunque

Status, Conditionis, Honoris, Dignitatis et Praeeminentiae Hominibus insignitos et ornatos dici, nominari, haberi et reputari volumus mandamusque ferre ac gestare, ac iis in aevum uti, frui et gaudere possint ac valeant, Haeredesque et Posterī eorum utriusque sexus universi valeant atque possint. Imo Nobilitamus, damus et conferimus harum Nostrarum Maioris et Authentici Siggilli Nostri impendentis munimine roboratarum vigore et testimonio Literarum mediante. Datum in Civitate Nostra Vienna Austriae, Die Vigesima Octava Mensis Julii, Anno Domini Millesimo Septingentesimo Sexagesimo, Regno- rum vero Nostrorum Vigesimo.

Mária Theresia m. pr. Gabriel Comes de Bethlen m. pr.

Franciscus Bándi m. pr.<sup>1)</sup>

A nemes Gorove család címere a neki adományozott címerlevél alapján tehát a következő: A címerpajzs kék mezejében két keresztbe helyezett, hegyével fölfelé nyuló ezüst nyíl s körülöttük négy felől egy-egy hatágu aranycsillag tündöklök. Sisakdísz: koronán könyöklő pánczélos jobb kar markában két hegyével fölfelé nyuló, keresztbe helyezett, a címerképpel azonos ezüst nyilat tartva. Foszladékok: jobbról kék-arany, balról kék-ezüst.<sup>2)</sup>

A Gorove család később Erdélyből Békés- és Temes vármegyékbe is átszármazván, ez utóbbiban királyi adománylevél útján 1823-ban szerzé Gattája uradalmát és „gattájai“ előnevét.



---

<sup>1)</sup> Az országos levéltárban levő eredeti fogalmazványból.

<sup>2)</sup> Nagy Iván i. m. (IV. 422. l.) és Siebmacher I. i. m. (IV. 201. l.) a címerpajzsot telamonok gyanánt tartó két himoroszlánról is regélnek, de minden alap nélkül. A címerleírásban pedig mindketten tévednek, midőn a pajzsban és sisakdíszben előforduló ezüst nyilakat megfordított fekvésben, hegyükkel lefelé, adják.

## Gorovei \*) család.

E nemes család czímerszerzője Gorovei Kristóf, szamosújvári örmény kereskedő volt, kit nejétől, Dániel Annától született János, Antal és Tivadar fiaival, nem különben valamennyi mindkét nembeli törvényes utódai-val együtt a hazai kereskedelem felvirágoztatása körül szerzett érdemeinek s az általa az épen folyamatban levő hétéves háború költségeinek fedezésére a kincstárnak felajánlott pénzüsszegnek megjutalmazására Mária Terézia királynő Bécsben 1761. október hó 25-én kibocsátott czímerlevelével a hazai nemesek díszes sorába felvett. E czímerlevél szövege így hangzik:

Nos Maria Theresia etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis: quod Nos cum ad nonnullorum fidelium Nostrorum demissam intercessionem et commendationem Nostrae propterea factam Maiestati, tum vero attentis et consideratis Fidelitate et fidelibus Servitiis Christophori Gorovei, Quaestoris et Inhabitoris Oppidi Nostrum in Transylvania Szamosújváriensis, quae idem Nobis, Augustaeque Domui Nostrae cum alias pro temporum et occasionum varietate, tum vero negotiationi cum emolumento Vectigalium Nostrorum insistendo et signanter quidem in moderni Belli circumstantiis ad aerarii Nostrum rationem certam pecuniae Summam offerendo et praestando exhibuisse et impendisse perhibetur, qualiave ipsum immo etiam maiora deinceps quoque exhibiturum et impensurum benigne confidimus, Eundem Christophorum Gorovei, eiusdemque Liberos Ioannem, Antonium et Theodorum, ex Coniuge Sua Nobili Anna Dániel iam natos et in posterum divina Benedictione e legitimo thoro nascituros haeredesque et posteros ipsius utriusque sexus universos de suprematae potestatis Nostrae Regiae et Princi-

---

\*) Gorove és Gorovei egy család ép úgy, mint Haraga és Haragai, Lukács és Lukácsi. A Gorovei családnévben a név végén levő *i*, az örmény sajátítóeset raga, mely a magyar *é*, vagy *nek*, *nek* ragnak felel meg. Pl. Ohánnesz Chácsháduri Gorovei: Gorove Kristóf (fia) János.

palis Plenitudine, Gratiaque speciali e statu et conditione ignobili clementer eximendo in coetum et numerum verorum ac indubitatorum antelati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum, ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobilium duximus annumerandos, cooptandos, et adscribendos annuentes, et ex certa scientia Nostra, animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus omnibus iis Gratiis, Honoribus, Privilegiis, Praerogativis, Immunitatibusque, quibus caeteri veri et indubitati dicti Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobiles natura, iure, et ab antiquo utuntur, fruuntur, et gaudent, uti, frui et gaudere possint, ac valeant, Haeredesque, et Posterioresque utriusque sexus universi valeant atque possint. In cuius quidem Nostrae erga praefatum Christophorum Gorovei suosque supradictos declaratae Benignitatis signum veraeque et perfectae Nobilitatis Testimonium haec Arma seu Nobilitatis Insignia: Scutum videlicet Militare erectum coelestini coloris, in quo duae Sagittae argento candicantes decussatim collocatae, ad quatuor angulos, seu ad caput et pedem Lateraque scuti lucentibus stellis sexangulis aureis, cernuntur; Ipsi scuto superincumbit Galea tornearia clathrata seu aperta, coronataque situ pro more ad dextram obliquo Nobilibus propria apicem habens Brachium humanum cubo innixum, manu prehensas Sagittas scutarias simili modo in decussim dispositas ostentans; A summitate Galeae Laciniae hinc aureae et caeruleae, illinc vero argenteae et pariter caeruleae in scuti latera semet diffundunt, illudque ipsum decenter ac venuste exornant, prout haec omnia in capite seu principio praesentium Litterarum Nostrarum docta manu et arte pictoris genuinisque suis coloribus adumbrata et expressa lucidius ob oculos intuentium posita cernuntur, Eidem Christophoro Gorovei, praescriptisque suis universis Gratiose danda du-



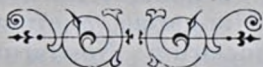
ximus et conferenda, decernentes et ex certa scientia Nostra, animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo in posterum futuris et perpetuis temporibus eadem Arma, seu Nobilitatis Insignia more aliorum verorum, et indubitatorum memorati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobilium sub iisdem Iuribus, Privilegiis, Praerogativis, Immunitatibusque, quibus caeteri veri, et indubitati praefati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum, ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobiles natura, iure et ab antiquo utuntur, fruuntur, et gaudent, ubique in Proeliis, Certaminibus, Pugnis, Hastiludiis, Torneamentis, Duellis, Monomachiis, ac aliis quibusvis Exercitiis militaribus, et Nobilitaribus, nec non Sigillis, Velis, Cortinis, Aulaeis, Annulis, Vexillis, Clypeis, Tentoriis, Domibus et Sepulchris, generaliter vero in quarumlibet Rerum et Expeditionum generibus sub merae, verae, sincerae, et indubitatae Nobilitatis titulo, quo Eos ab omnibus cuiuscunque Status, Conditionis, Honoris, Dignitatis et Praeeminentiae hominibus insignitos, et ornatos dici, nominari, haberi et reputari volumus, mandamusque ferre et gestare, ac iis in aevum uti, frui et gaudere possint, ac valeant, Haeredesque ac Posterum eorundem utriusque sexus universi valeant atque possint. Immo Nobilitamus, damus et conferimus harum Nostrarum maioris et authentici Sigilli Nostri impendentis munimine roboratarum vigore et testimonio Litterarum mediante. Datum in Civitate Nostra Vienna Austriae, Die Vigesima Quinta Mensis Octobris, Anno Domini Millesimo Septingentesimo Sexagesimo Primo, Regnorum vero Nostrorum Vigesimo Secundo.

Maria Theresia m. pr. Gabriel Comes de Bethlen m. pr.  
Franciscus Bándi m. pr.<sup>1)</sup>

---

<sup>1)</sup> Az országos levéltárban levő eredeti fogalmazványból.

E czímerlevél alapján tehát a Gorovei családnak adományozott nemesi czímer, a csak előbb említett és tárgyalt Gorove családéval teljesen azonos, u. m.: A czímerpajzs kék mezejében két keresztbe helyezett, hegyével fölfelé nyuló ezüst nyíl s körülöttük négy felől egy-egy hatágu aranycsillag tündöklék. Sisakdísz: koronán könyöklő pánczélos jobb kar markában két, hegyével fölfelé nyuló, keresztbe helyezett s a czímerképnek mindenben megfelelő ezüst nyilat tartva. Foszladékok: jobbról kék-arany, balról kék-ezüst.<sup>1)</sup>



## Emlékezetek az erdélyi örmények mult életéből,

melyet az örmények apostola: *Világosító-Szt-Gergely* 1858 ik évi ünnepén a szamosújvári örmény szertartású templomban mondott egyházi beszédben előadott **Lukácsi Kristóf**.

### II.

Az evangelium Örményországban hirdettetett Krisztus Urunk mennybemenetele után sz. Tádé és Bertalan apostolok által. Jóllehet e szent férfiak prédikálására sokan tértek az örmények közül a Krisztus hitére és megkeresztelkedtek; az üdvözítő vallás mindazáltal Nagy-Örményországban ekkor mély gyökeret nem vert, inkább elterjedt és meghonosult az Kis-Örményországban, mely azon időben római tartomány vala, és melynek Sebaste, Melitene és más városaiban a kereszténységnek két első századában a Krisztus hitéért számosan vértanú halált szenvedtek.<sup>2)</sup>

Az örményeknek általános megtérése a keresztény hitre történt a IV. században 305-ben Kr. után. Annak eszközlője Világosító-Szt-Gergely volt. — Beszédem kitű-

<sup>1)</sup> Nagy I. és Siebmacher I. i. m. e családról mit sem tudnak.

<sup>2)</sup> Lásd a római Martyrologiumban.

zött határait túlhaladnám, ha elmondanám mindazon csudákat, miket Isten az Ő véghetetlen irgalmasságának és túláradó malasztjának teljességében az Ő hű szolgája, hitvallója és eleven vértanúja Szt-Gergely által az örmény királyon: Tiridatesen és a nemzeten mívelt, és a melyek a keresztényeket kevéssel elébb halálra üldöző kegyetlen királyt és nemzetet a keresztény hit elfogadására birták. Valóban, ha elgondoljuk, miként egy keleti ősi vallásához és szokásaihoz rendkívül ragaszkodó, minden oldalról több isteneket imádó népektől környezett, maga is bálványozó, akkoriban hatalmas, mintegy huszonkét millio főből álló nemzet, bálványait, melyeknek az előtt tétet s fejet hajtott, maga összetöri, oltárait és templomait lerombolja, királyostul népestül Szt-Gergely lábaihoz borul; el kell ismernünk, mikép itt Isten ujja, Isten rendkívüli malasztja, csuda ereje működött.

Ép ezen jelenetet ábrázolja az előttünk álló oltárkép, hol Világosító-Szt-Gergely Euphrat vizébe szállva, a királyt, királynét, királyi ház többi tagjait, országnagyjait, hadsereget és számtalan nép sokaságát megkereszteli. — A történetírók előadása szerint ezen első alkalommal körülbelől egy millio és négyszázezer embert keresztelt meg.

Az örmény nemzet megtérése után Szt-Gergelynek és a megtért királynak első gondja volt, a katolika egyház látható fejének, a szentséges római pápának legmélyebb tiszteletöket és fiúi engedelmességöket, Constantin császárnak pedig az ő, hasonlólag csudálatos megtérése fölötti őszinte örömeiket nyilvánítani; miért fényes kísérettel Rómába mentek. Rómából hozta Szt-Gergely a patriarkhai méltóságon kívül, mely első Szt-Sylvester pápától ő reá és utódaira ruháztatott, azon szokásokat és szertartásokat, melyekben az örmény egyház minden keleti eredetisége mellett a nyugat-római latin egyházhoz annyira hasonlít.

A szövetség, melyet ekkor a két főpap és két koronás-fő, a hatalmuk alatt álló egyházak és birodalmak nevében egymás közt kötöttek, főnállott századokon keresztül a legjobb egyetértésben s idők folytán nem egyszer megerősített; utolsó megújítása ez egyházi egyes-

ségnek a római egyházzal történt IV. Eugen római pápa idejében a florentiai közönséges egyházi gyülekezetben 1439-ben Krisztus után <sup>1)</sup> és csak az utóbbi századok mostoha körülményeinek tulajdonítható, ha mind a mellett a nemzet jóval nagyobb része a katolika egyház egységétől elszakadt.

A keresztény hit felvételét követték nyomban azon áldások, melyekkel az, a polgári államokat jótékony hatása és befolyása által boldogítani szokta. A keresztény jámborság, evangéliumi erények, felebaráti szeretet, szóval a hit-élet tettekben nyilvánult. A buzgó király, országnagyok, egyesek és községek vetélkedtek egymás közt, Isten dicsőségére, a boldogságos Szűz-Anyának és szentek tiszteletére szebbnél szebb templomokat építeni, azokat ékszerekkel diszesíteni és jövedelmekkel gazdagon ellátni. A szegények, ügyefogyottak, betegek, árvák és utazók elfogadására és ápolására országszerte kór- és árvaházak és ispotályok épültek; megtelt az ország férfi- és nőszerezetes rendek kolostoraival, az erdők magányai és sziklák üregei megnépesedtek szent életű remetéikkel. Virágzásnak indult ekkor az örmény irodalom is, és a IV. és következő századokban Örményországban írók éltek és munkákat irtak, melyekhez hasonlókkal azon századokból Európa mostani mívelt népei közül egy sem dicsekedhetik. A mi pedig bámulatosabb, a hitélet ezen jelenségei mutatkoztak közepette a legborzasztóbb háborúknak, miket a nemzet valaha viselt, annál borzasztóbbak pedig, mivel vallási háborúk voltak. Mily megfoghatatlan az isteni bölcsesség! mily csodálatosak az isteni Gondviselés útjai! Ázsia szívében, a kereszténység keleti határszélein támaszt Ó magának egy erőteljes népet, mely századokon keresztül előharcosa és védőfala legyen a nyugat-ázsiai és európai kereszténységnek, a melyen a hitetlenek szilaj ereje megtörjön! Igen-is tisztelt hallgatók! azon időtől, hogy az örmények a Krisztus hitére tértek, a nemzet élete egy egész évezreden és pár századon keresztül, nem volt

<sup>1)</sup> IV. Eugen pápa apostoli irata az örményekhez: »Lactentur coeli et exultet terra.«

egyéb, mint szakadatlan harc és háború, az őt minden oldalról környező, a keresztény hit elfogadásáért vesztére törő pogány, mohamedán és egyéb Ázsia belsejéből előnyomuló hitetlen népfajok számtalan csordái ellen.

Első, ki az örményeket az üdvözítő hitért haddal megtámadta, Maximinus római császár volt, ki mint Eusebius egyházi történétíró megjegyzi, egész virágzó római seregeket vesztett el a keresztény örmények ellen gondatlanul indított és folytatott háborúban.<sup>1)</sup>

Ugyanazon időben másfelől a perzsák, az örményeknek legmakacsabb és dühösebb ellenségei rontottak be az országba, a nemzetet fegyver erejével a keresztény vallás elhagyására és a Zoroaster vallása elfogadására, az elemek imadására ráhajtani szándékozván. E végre számtalan tűzimádó papokat ugynevezett mágusokat hoztak az országba, kik az Ur oltárait lerombolták és a perzsa örök tűz tiszteletére országszerte oltárokat emeltek, és a föld népét a tűz imadására kényszerítették, az ellenszegülőket leölték vagy rabszíjra fűzve fogságba hurcolták. Vérbetűkkel vannak megírva a nemzet évkönyveiben az üldözések, melyeket ekkor az örmények Sapor és Isdegerd perzsa királyok idejében Krisztus hitéért szenvedtek.<sup>2)</sup>

Ekkor támadtak a nemzet kebeléből férfiak, kik a szentírás Machabaeusaihoz hasonló vallási érzülettől lelkesülve, készebbek voltak inkább meghalni, mint hazájok

---

<sup>1)</sup> Bellum insuper a tyranno commotum est adversus Armenios, iam inde a priscis temporibus amicos et socios populi romani, qui cum Christiani ipsi quoque essent et divinae religionis studiosissimi Deo invisus tyrannus eos ad simulacrorum et daemonum cultum traducere per vim conatus, pro amicis inimicos, hostes pro sociis effecit. Et ipse quidem in bello adversus Armenios una cum exercitu suo varios clades atque aerumnas pertulit. Eusebius L. 9. Cap. 8.

<sup>2)</sup> Ammian 27. k. — Cassiodor 3. k. 2. F. — Clemens Galanus, »Conciliatio Ecclesiae Armenae cum Romana« című munkájának IV. : k. »Sed quis non insuper admiretur firmissimam Armeniorum constantiam in Cruciatibus strenue toleratis pro Christo sub hoc (Sapore) Rege, haud enim Regem Arsacem solum, sed et innumerabiles in Armenia Christianos pro fide Christi dirissime excruciauit et neci tradidit Sapor.

végromlását, nemzetük kiirtását, Isten oltárainak felforgatását, az ártatlan, vallásához hű népnek fogságba hurczoltatását és legyilkoltatását tovább szemlélni. Fegyvert fogtak tehát és szembe szállva a perzsa hatalommal, negyven évi legvérengzőbb háború után, milyenről a historia csak emlékezik, kivívták hazájuk és vallásuk szabadságát. Krisztus ezen bajnokainak egyike és nevezetesbike volt a hős Vártán, Örményország hadainak fővezére, ki nyolczvan éves korában, sergének élén vitézül harczolva, árulás következtében 1036 társával elesett.

Ma nem érném végét beszédemnek, ha csak száz ad részét akarnám elmondani azon veszélyeknek, melyekben nemzetünk vallásáért forgott a VII. században, az akkor éppen tőszomszédságában támadt mohamedán hatalom és vallás elleni küzdelmeiben, mely, a mint tudva van, rövid idő alatt óriási mértékben növekedett és a keresztény világot elnyeléssel fenyegette.

Mit mondjak a tatárok pusztításairól a XIII. században, kik egész virágzó városok és helységek lakosságát százezerenként kardra hányták! Két évig kalandoztak ezen barbárok Magyar- és Erdélyhonban, és pusztaságot hagytak magok után; képzelhetitek, mit műveltek ők egy oly szerencsétlen országban, a hol végkép megtelepedtek, és a hol maradékaikban maig is fönmaradtak.

Ezeket tehát elhallgatva, még csak annyit mondok, hogy ezen több mint ezer évi vallási küzdelmében a nemzet végtére is elvérzett, királyi trónja a mondott időszak alatt háromszor forgattatott fel, a két első ízben hamvaiból újra feltámadt, a harmadik bukásból fellábadni mind maig nem tudott.

Ezen harmadik történt 1371-ben Kr. után, ekképen: A kereszties háborúk alkalmával a XI-ik és rákövetkezett két században az örmények, kik azon időben, minden ázsiai keresztény népek közül egyedül állottak még fön és birtak külön országgal és nemzeti királylyal, a nyugati keresztényeket mint testvéreiket ugy tekintették, s Jeruzsálem és a szentföld elfoglalásában fegyveres erővel, élelemmel, szállitással és mindennemű hadi szerekkel segítették, a mit többek közt tanusitanak III-dik Coelestin,

III-dik Innocent, IV-dik Kelemen és IX-dik Gergely római pápáknak az akkori örmény királyok és patriarkhákhoz irt levelei, melyekben őket részint a keresztetek sikeres fölsegéllésére buzdítják, részint pedig az azoknak nyújtott segedelemért köszönetet mondanak, őket azért dicsérettekkel és áldásokkal halmozzák.<sup>1)</sup>

A fegyverek szerencséje utóbb azonban megváltozván, a keresztények Jeruzsálemet és a sz. földet kénytelenítették odahagyni, a keresztetek szövetségesei: az örmények pedig magokra maradtak, szemközt a nyugati keresztényeknek általok adott segedelemért, halálos ellenségeikkel: a számtalan mohamedán népekkel. A háború súlyát, mely most egyedül reájok nehezedett, megfosztva minden külsegéltől, sokáig hordozni nem birták; hanem a vesztekre esküdt, ugyanazon egy időben, és egy értelemben, különböző oldalról az országba rontott, arab, perzsa, török és tatár népek sokaságától a szó teljes értelmében elnyomattak, az ország minden irányban feladulatt, a lakosok kor- és nemkülönbség nélkül kardra hányattak, vérpatakok, lángba borult és hamuvá lett városok és helységek jelölték az utat, melyen a barbárok haladtak. Ekkor a király is, ki ezen időben VI-dik Leo vala, nejével és egyetlen leányával fogságba esett, és csak hét év mulva, első János castiliani spanyol király közbenjárására nyeré vissza szabadságát; meghalt Párisban 1393-ban és eltemettetett a coelestinusok templomában emeltetett királyi sírban.<sup>2)</sup>

---

<sup>1)</sup> Hi (Armeni) enim uni omnium transitum Alemannorum non hostium incursionem, sed amicorum adventum judicabant. — Nicetas Choniates évkönyveinek 46 lapj.: »Et vero inter alia eiusdem (Armenae) Nationis de Ecclesia, Republicaque Christiana merita illud praecipuum ac singulari memoria dignum est, quod principibus exercitibusque christianis saepius olim ad occupationem Terrae Sanctae proficiscentibus, nulla Natio, nullus Populus promptius alacriusque eis suppetias tulit quam Armenii, qui viris, equis, armis, commeatu, consilio ac denique omni ope christianos sacro illo in bello fortissime ac fidelissime iuverunt. XIII. Gergely pápának 1747-ben kelt apostoli irata: »Romana Ecclesia.«

<sup>2)</sup> Du Breuil Antiq. de Paris 3. k.

## Képek a magyar-örmény metropoliszból.

### I.

Szamosújvár szabad kir. város falai 1773-ig uralkodót nem láttak. II. József volt az első fejedelem (akkor még csak trónörökös), ki a mondott év július havában járt városunkban. Három órát töltött itt; Dániel Tódornál \*) volt szállva: nála is reggelizett.

I. Ferencz 1817. őszén látogatta meg városunkat a királynéval együtt; két éjet töltött e falak között. Erre az alkalomra apáink a Szamosra két hidat csináltattak: e hidakra 30.000 frtot költöttek; az országútat a város határáig vitték és sok más jeles dolgot cselekedtek. Bemutattak hármas szülötteleket: a király megjutalmazta a hármas gyermekeket. Felhöztek; a férfi: Deák Simon megnősült és a két leány Ilona és Anna férjhez ment; elérték még unokáik örömét is. Mind a három, kik 1810. aug. 2-án születtek s kiknek jól sikerült arczképét itt be is mutatom, már 84 tavaszt látott. A hármas szülöttelek nem ritkák; de a legnagyobb ritkaság, midőn a hármasok közül mind a három íly magas kort ér el. Dr. Herrmann Antal hírneves ethnographus, ki itt Szamosújvárt beszélt is a férfivel, ezt a nagyon ritka esetet megírta a nagy tudósnak: Wirchownak Berlinbe. A férfi felesége még él, ellenben mindkét asszony özvegy. A napokban újra lefényképezték magukat.

Ő Felsőge I. Ferencz József személyesen akarván népeit látni, 1852-ben beutazta Magyarországot és Erdélyt... És hogy annál ünnepélyesebbé tétessék ez az utazás, az emberek a falvakból a nagy útra rendeltettek ki: ezeknek hosszú lánczolata között vonúlt el a Felsőge. Aug. 2-án érkezett körünkbe. A széplaki hegyen, a Vizúteza alsó és felső végén igen szép és költséges díszkapuk fogadták. A főpiacz páratlan pompával ékeskedett, hol Ausztria, Magyarország, a koronatartományok

\*) Illustrissimus dominus consiliarius Theodorus Dániel, decus et oraculum Armenae gentis. L. a helybeli Szent-Ferenczrendi ház történetének („Historia Domus“) 21. lapját.



és a megyék czimereivel ellátott gúlák és díszoszlopok egész erdeje volt felállítva. Mindezeket a díszítményeket a sok ismerettel birt találékony eszű Gábrus Zachar ta-

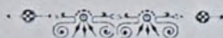


*Deák hármasok.*

nár terve és felügyelete mellett készítették; ezek közül a mondott „ezermester“ saját kezével is sokat csinált. — Ő Felsége a piacon szállt ki kocsijából. Tenger nép.

Szemlét tartott az ott felállított helybeli „kis-katonák” felett, megnézte a várt, a kerületi irodát és a katonai intézetet; de a tisztelgés legszebb része a hirtelen megereedt és záporként hulló eső miatt elmaradt: el nem mehetett az örmény kath. plebániái templomba, hol a papság, 100 fehérbe öltözött csinos leány és a szépnem diszkoszorúkkal várták, — hanem a harangok zugása, és mozsár-ágyúk durranásai közt Kolozsvár felé folytatta útját. . .

**Szongott Kristóf.**



## A hámál.

— Elbeszélés. —

Irta: **Lindau Rudolf.** Fordította: *dr. Esztegár László.* —

### IV.

— Nós, mi a te véleményed? kérde Mertens úr, miután bevégezte szavait.

— Fogok Ohánneszszel beszélni, — felelé Gomida. Irok majd Kevorknak, s a harmincz font vissza lesz szolgáltatva Hádsi Mehemednek.

— Nem egyedül erről van most szó. Én szeretném tudni, hogy mit tartasz te Ohánneszről?

— Beszélni fogok vele.

A délután folyamán Gomida ismét megjelent Mertens úr dolgozószobájában és így szólott:

— Holnap Ohánneszszel el fogok menni a templomba és ha ő ott a pap előtt is meg fog esküdni arra, hogy ő ártatlan, akkor csakugyan nem vette föl a pénzt.

— Úgy hát holnapig várni fogok.

— Az lesz a legjobb.

Midőn másnap reggel Gomida újból Mertens elé került, ennek első szavai ezek voltak: — Nós hát megesküdött Ohánnesz a pap előtt ártatlanságára?

— Ohánnesz nem ment a templomba, volt a felelet.

— Miért nem?

— Én nem kísérhettem őt a templomba?

— De hát miért?

Erre Gomida mit sem felelt.

— Azt kérdezem mi volt az ok?

— Én jobbnak találtam nem menni.

Mertens úr sokkal jobban ismerte az ő örményeit, sem hogy nem tudta volna, hogy majdnem lehetetlen Gomidából az ő akarata ellenére feleletet kicsikarni. Gomida annyit kijelentett, hogy jobbnak találta, ha nem megy Ohánneszszel a templomba. Az okokat, melyek őt erre vezették, magának akarta megőrizni. Talán félt Ohánneszt bűnvallomásra kényszeríteni, vagy a mi még rosszabb volna, őt kitenni annak, hogy hamis esküt tegyen. Gomida erőshitű keresztény volt s igen lelkiismeretes férfiú. Az a felelősség, melyet ő magára vett volna azáltal, hogy Ohánneszt a pap elé viszi, sokkal nagyobb volt, hogy sem az ő lelkiismerete azt megbirta volna.

Ilyen formán magyarázta meg magának Mertens úr az öreg szolga magatartását, azonban most már az ő bizalma is ingadozni kezdett az Ohánnesz ártatlanságában. A következő napon elkerülte a vele való találkozást, a mi nem is ment nehezen. A második hámál csak akkor jelen meg úra előtt, midőn ez hívja őt. Mertens úr elrendelte, hogy Ohánnesz az ő pénztárszolgái teendőit egyideig még rendesen végezze. A házban különben is minden a rendes mederben haladt. Csupán az örmény cselédség látszott komolyabbnak, csendesebbnek és ünnepélyesebbnek, mint rendesen. Ugy tűnt föl, mintha halott feküdnék a házban.

Pénteken estve még egyszer megszólítá Mertens úr Gomidát Ohánnesz miatt. Másnap járt le a Hadszi Mehed által megállapított határidő. Engedje Mertens a bevádolt szerencsétlent a Galata-Seraiba, a végromlásba menni.

— Hallottál valami újat Ohánnesz felől?

— Nem, Uram!

— Az ő rokonai rendes emberek.

— Hadsi Mehemed holnap a fogságba fogja őt vetetni.

— Ő meg fogja kísérteni, megmenteni magát.

— El fog szökni?

Nem. Elszökni nem akar.

— Akkor hát hogy fog megmenekülni a Galata-Seiraitól?

— Ő meg fogja kísérteni. Hagyja őt Uram.

Szombaton reggel Hadsi Mehemed látogatását fogadta Mertens. A töröknek széles arcán kedélyes mosolygás látszott. Miután Mertens urat üdvözölte, így szólott.

— Látja, hogy igazam van?

— Hogy-hogy?

— Az ön Ohánneszét illetőleg. Ő ideje korán okosat gondolt s ma reggel visszahozta a harmincz fontot.

Mertens úr, a ki sokkal hosszasabban élt a Keleten, sem hogy a legtöbb esetben ne tudná megőrizni nyugodtságát, egészen csendes maradt; azonban fájdalmasan érintve érezte magát. Szerette volna Ohánneszbe vetett bizalmát megőrizni. Azonban ennek hibája majdnem bebizonyítottnak látszott. Hogy a pénz eltűnt, hogy Gomida vonakodott Ohánneszszel a paphoz menni, hogy ez az eltűnt harmincz fontot visszahozta, — mindez Ohánnesz ellen szólott. Azonban ezen gondolatokat magában tartotta Mertens. Csak ennyit mondott:

— Örülök Hadsi Mehemed úr, hogy ismét pénzéhez jutott; — mire ez el is távozott.

Ekkor előhívták Gomidát, kit Mertens úr szigorú arczczal fogadott.

— Ohánnesz azonnal hagyja el a házat. Szégyenlem magamat, hogy évek óta tolvajt tartottam házamnál.

— Ohánnesz tolvaj? kérdé Gomida.

— Természetesen. Ő maga adta vissza a pénzt Hadsi Mehemednek. — A nyomorult! — Azonnal hagyja el a házat. Fizesse ki neki bérét a jövő hó elsejéig, — aztán elmehet. Többé látni sem akarom.

— Ohánnesz nagyon szerencsétlen ember. Hogy kapjon most új állomást magának Konstantinápolyban, ha ön őt, mint tolvajt elbocsátja és hogy nézzen ő most

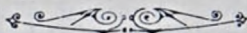
az ő jótállójának Kevorknak szeme közé, s hogy kerüljön felesége színe elé.

— Az az ő dolga. Én tolvajt nem türhetek meg házamban.

— De hát tolvaj-e Ohánnesz?

— Te azt már másodszer kérdezed. Talán kételkedel ebben?

— Igen.



## Kisebb közlemények.

Magyarország néprajzi muzeuma. Kuun Géza gróf, a néprajzi társaság nagyérdemű elnöke, a folyó évi ápril hó negyedikén tartott társulati közgyűlésen hosszabb elnöki megnyitó beszédet mondott, melyből — lapunk teréhez mérten — néhány részletet mi is átveszünk! Ha más államok fővárosaiban is, — mondá többi közt a nemes gróf — az utazó tudásvágya a néprajzi muzeumok felé fordul s azokban az illető nép lelkének több jellemző nyilvánulása felől tájékozódni ohajt, s a jelen képét, mely lépten nyomon megnyilatkozik s feltárul előtte, ekként a részben igen régi időkre visszavezethető népies alkotások és szokások ismeretével bővíti: mennyivel inkább fog hazánk fővárosában a néprajzi gyűjtemények iránt érdeklődni azon országban, melynek lakosságát különböző népfajok alkotják, — s a melynek egyik legrégebb krónikairója egy egész fejezetet szentel a külföldről bevándorolt idegenek felsorolásának. — Nem kétlem, hogy a milleniumi kiállítás nagyban fogja a létező hazai gyűjteményt kibővíteni, még pedig nemcsak egy irányban, hanem az országot lakó különböző testvérnemzetiségek néprajzi jellegét is kitétetve. Így fog ezen gyűjtemény egészében, hazánk annyi jellemzetes változatokban bővelkedő néprajza visszatükrödni. A nagy kiállítások tudvalevőleg azon városok muzeumait, melyekben tartatnak, jelentékenyen s örvendetesen szokták gyarapítani és ez bizonyos (még a rendesnél is sokkal nagyobb) mértékben lesz így a milleniumi kiállítással. — Minden ismeret, mondja továbbá, engesztelést szerez és kibékít; a természettudományi ismeret a természet törvényeivel, a történeti az emberi dolgok menetével, a bölcsészeti a világrenddel békéltet meg s a néprajzi ismeret az egyes népfajokat hozza közelebb egymáshoz. Ugyanazt az országot lakó népfajok ethnográphiája megmutatja nekik a százados együttlét összekapcsoló mozzanatait, azon kölcsönös hatásokat, me-

lyeket egymásra gyakoroltak s a melyek őket bizonyos pontig szokásaikban egymáshoz hasonlóvá tették. Az ethnographiai ismeretek népszerűsítése tehát minden bizonynyal a politikai békéltetés egyik jelentékeny tényezője!... Most már kezdik belátni, hogy a történelem folyamatát nemcsak a diplomacia, hanem ethnikus tényezők is szabályozzák, s ennél fogva igen fontos politikai érdek reánk nézve, hogy a nemzetközi tudomány és általa a nemzetközi viszonyok intézői tárgyilagos és való képet nyerjenek ethnographiáinkról.

**A táviratok nyelve.** A magyar államnyelven kívül, hazai távirda-szabályzatunk értelmében, még oly táviratok is feladhatók, illetve elfogadhatók: melyek angol, bolgár, cseh, dán, flamand, francia, görög, héber, hollandi, horváth, illir, japán, latin, lengyel, magyar, német, norvég, olasz, orosz, örmény, portugál, román, ruthén, spanyol, svéd, szerb, szlovén, tót és török nyelven szerkesztettek, — feltéve, hogy latin vagy német betűkkel vannak írva.

## Irodalom és művészet.

**Petőfi költeményei örményül.** A Tiflisben megjelenő »Méság« című politikai lap tárczájában, egypár Petőfi költeményt találunk örmény nyelvre fordítva, melyek alkalmasint német műfordítás alapján készültek. Itt megemlítjük azt, hogy mily gazdag az örmény irodalom műfordításokban és költői átültetésekben, — a művelt Nyugat, sőt az egész világirodalom és költészet remekeiből. Folyóiratunk szerkesztője is fordított már Petőfi népdalaiból néhány darabot, melyek közül egy az »Összehasonlító irodalomtörténeti lapok«-ban és öt darab a szamosújvári gymnasium VII. (188<sup>1/2</sup>) tudósítványában jelent meg. Ezekből itt is közlünk egyet:

### Reszket a bokor, mert...

Reszket a bokor, mert  
Madárka szállott rá.  
Reszket a lelkem, mert  
Eszembe jutottál,  
Eszembe jutottál,  
Kicsiny kis leányka,  
Te a nagy világnak  
Legnagyobb gyémántja.

Teli van a Duna,  
Tán még ki is szalad.  
Szívemben is alig  
Fér meg az indulat.  
Szeretsz rózsaszálam?  
En ugyan szeretlek,  
Apád, anyád nálam  
Jobban nem szerethet.

Gétoghá thuphê, zi  
Théreshun vérán icsáv.  
Gétoghá hokisz, zi  
Tun i midkész éngár,  
Tun i midkész éngár,  
Phokhêr, bézdig ágheshig,  
Vor jész mjédz áschárhí  
Ánijénámjédz ágnig.

Lí e csérov Dunán,  
Kuczhe ter gétháphi.  
Szérdisz mecs pháphákn ál  
Háziv or gémegni.  
Gészirjész im dzárvárt?  
Ná jév jész gészirjém,  
Ávjéli zkhéz vésh májrt  
Szire khán jész hájrét

Mikor együtt voltunk,  
Tudom hogy szerettél.  
Akkor meleg nyár volt,  
Most tél van, hideg tél.  
Hogyha már nem szeretsz,  
Az Isten áldjon meg,  
De ha még szeretsz, úgy  
Ezerszer áldjon meg.

Jérp miadégh eink,  
Szirjeszcibir kidim the.  
Hájnsám dákh amár er,  
Ájzsmíg ezhurd e: ezémer.  
Iszg theor vész szirjész,  
Ászdvádz ézkhjész orhne.  
Pájcz theor ter szirjész,  
Házár ankán orhne.

**Örmény orvosi munka.** Dr. Der-Krikoriáncz Krikor ghezlári örmény orvos, egy tudományos füzetet adott ki »a gyermekek emésztő szerveinek némely betegségeiről.«

## Közgazdasági élet.

**Anyagipari tanműhely.** A kolozsvári kereskedelmi és iparkamara elnökségének felhívására a jó hírnévvel bíró szamosújvári műfazakas: Horváth Károly (ki már egy budapesti kiállítás alkalmával is feltűnést keltett) késznek nyilatkozott műhelyét Kolozsvárra áthelyezni s abban megfelelő számú gyakornok részére gyakorlati oktatást adni, ha alkalmas telephelyet nyer, s ha némi állami segélyben részesül. A kamara pártolólág intézkedett ez ügyben! Részünkről nem hallgatjuk el azon megjegyzésünket, miszerint az agyagipar e művészi gyakorlottsággal bíró, s elismert tehetségű művelőjét érdemes lenne városunkban továbbra is megtartani, — s az általa felajánlt műipari szakoktatást körünkben egy arra alkalmas telephelyen, a kereskedelmi miniszterium útján kieszközleendő állami támogatás mellett, létesíteni; annyival inkább, mert még kisebb városok is törekesznek ily ipartanműhelyek birtokába jutni.

**Kereskedelmi ügynökök,** kik hazai czégek képviselőjében a keleti piacokra küldetnek, eljárásukban nagy segítséget találnak a keleti nyelvek ismeretében, mely nélkül igazán sikeres működést alig is fejthetnek ki. A levantei kereskedésben hasznát vehetik ugyan európai nyelvismereteiknek; de azonkívül szükséges, hogy legalább egy-két keleti nyelvet is elsajátítsanak. A török vagy görög nyelv mellett, (mint már lapunkban is kifejtett) nem csekély szerepet játszik a nyugat-ázsiai kereskedelemben az örmény nyelv is; sőt sok tekintetben ez utóbbinak amazoknál is nagyobb hasznát lehet venni. Már hivatalos konzuli jelentésben is figyelmeztetnek kereskedelmi házaink arra, hogy keletre utazó megbízottjait oly egyénekből válasszák, kik a keleten beszélt nyelveket (melyek közt az örmény jelentékeny helyet foglal el) bírják. Ezen körülmény is arra int, hogy hazánkban az örmény nyelv tanulására érdemes lesz gondot fordítani kereskedelmi pályára készülő ifjainknak, (bármely nemzetiséghez tartozzanak); mert a kik keleti államokba küldetnek ki, működésükben nehézséget fognak érezni, — ha a kereskedelmi akadémiákon, avagy magán szorgalomból az új örmény nyelvet el nem sajátították.

**Méhészet.** A budapesti nemzetközi kiállításon múlt évben méhészeink közül többen nyertek jutalmat, illetve kitüntetést; így Csiki Imre aranyjutalmat, — Csiki Lukács, Papp János, Voith Gergely ezüstjutalmat, — Csiki János, Duhá Dénes, Harmath Lajos, László Antal, Merza Vilmos, ál Kristóf, Zabulik Lászlóné és mások elismerő oklevelet nyertek.

## Mi újság az örmény világban?

Az örmény hírlapírás jubileuma. Az első örmény hírlapot, mely »Aztárar« (Híradó) címet viselt, a siráz-i Sémávonian Háruthiun nevű pap alapította India Madras városában 1794-ben. Azóta 100 év telt el, azért a bécsi »Hántesz Ámszoreá« című örmény lap azt indítványozta, hogy a nemzet ezt az eseményt ünneppel ülje meg.

**Sálámeán énekes.** Eriván városától, hol két sikerült hangversenyt tartott, aranyozott ezüst serleget kapott, melynek fedőjére Hájrig katolikosz képe van vésve. A serleg egyik oldalán az ecsmiádzini Györgyfele örmény akadémia, másik felől Ararát mezeje látható; alján ez van írva: »Sálámeánnak, a jelentékeny énekesnek — Eriván közönsége«

**Hymen.** Miszák (Miszakián) cfendi, török nagykövetségi tanácsos, ki Bécsben is hosszabb ideig szolgált a porta diplomáciai képviselőjeként, Párisban nőül vette Holländer bankár leányát. A menyasszony a zsidó vallásról férje hitére, az örmény katolikus hitre tért át.

**Mechitár szülőföldjén:** a kisázsiai Sivás (Sebastia) városában, mint írják, újra fellépett a kolera-járvány; minek következtében a város határán vesztegzárt rendeltek el.

**A tifliszi örmény lapok.** A »Nor-Tár« (Új-Század) évi jövedelme 11.500 rubel, az »Arczákánkh«-é (Viszhang) 10.000 r., a »Murds«-é (Üllő) 6.500 r., a »Daráz«-é (Ábra) 5682 r., és az »Ághpjur« (Forrás) 3255 r. Ezek az örmény lapok 3.855 példányban nyomulnak, melyekből 902 példányt a tiflisziek járatnak, ellenben postával küldenek szét 2.953 példányt. A »Nor-Tár«-ból Tifliszben olvasnak 300 példányt és postára tesznek 1.100 péld.: az »Arczákánkh«-ból elkel a városon 220 és künn 613 p.; a »Daráz«-ból a városon 147 és künn 790 p.; az »Ághpjur«-ból a városon 135 és künn 150 p.; a »Murds«-ból a városon 100 és künn 300 példány. A »Méság« adatai nem kerültek kezeink közé.

**Ábru asszony,** Ábrahám pasa anyja, ki a Nubár, Dádián és Tákeszián és más jelentény örmény családokkal állott rokonságban, meghalt Párisban. Sok jót tett.

---

Felolós szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

---

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

---